

SOPHIA WEGE:**Wahrnehmung – Wiederholung – Vertikalität.****Zur Theorie und Praxis der Kognitiven Literaturwissenschaft.**

Bielefeld: Aisthesis-Verlag, 2013. 532 s. ISBN 978-3-89528-953-8

Literárna veda sa už niekoľko desaťročí venuje oblasti, v ktorej sa literatúra odohráva, teda ľudskému vedomiu, miestu, kde človek produkuje fikčné svety. Venuje sa tomu, ako literatúru vnímame, chápeme, aký podiel majú na týchto procesoch kultúrne premenné a mentálne modely, a do akej miery sú to univerzália a zákonitosti ľudskej kognície a ľudskej emócie, ktoré ovplyvňujú procesy literárnej recepcie. Literárna veda, ktorá sa zaoberá procesmi produkcie a recepcie literárnych textov a sleduje pritom ľudskú kogníciu a emócie v momentoch produkcie, ako aj recepcie, robí v podstate vždy výskum ľudskej mentálnej činnosti, avšak možno tvrdiť, že výskum literárnych stvárnení kognitívnych, resp. emocionálnych dispozícií je zatiaľ iba v zárodočnom štádiu. Analýza textu pre kognitívnu literárnu vedu kulminuje v bode určenia pomeru textu a kognitívnej aktivity čitateľa. Podobne nasmerované sú aj výskumy kognitívnej lingvistiky a kognitívnej teórie metafory. Akýmsi východiskom je vo všetkých spomínaných disciplínach teória mentálnych modelov (Mental Models Theory), resp. Theory of Mind, ktoré ponúkajú solídnu teoretickú bázu pre opis ľudskej schopnosti produkovať fiktívne svety nezávisle od sveta vnímaného ako skutočnosť. Kdesi v priestore medzi textom a kogníciou sa nachádzajú aj odpovede na otázky vzniku pocitov slasti z čítania, čitateľskej motivácie a pod.

Kognitívna literárna veda je síce mladá disciplína, príslušný vedný diskurz sa však už

do veľkej miery rozdiferencoval a má aj svoje inštitucionálne zázemie. Monografia Sophie Wege predstavuje z aspektu štruktúry diskurzu akúsi prolegoménu kognitívnej literárnej vedy, kde autorka v dostatočne hutnej miere objasňuje koncepty kognitívnej naratológie, kognitívnej poetiky, kognitívnej štylistiky, kognitívnej teórie drámy, kognitívnych dejín umenia, neuroestetiky a pod. ako teritória kognitívnej literárnej vedy, ktorú možno chápať ako superteóriu obsahujúcu impulzy množstva referenčných disciplín z oblasti prírodných a humanitných vied od kognitívnej vedy, cez kognitívnu antropológiu, kognitívnu psychológiu, psychológiu vnímania, tvarovú psychológiu, neurobiológiu, evolučnú teóriu, kognitívnu lingvistiku, psycholinguvistiku, až po výskumy umelej inteligencie. Sophia Wege skicuje vývoj tejto mladej disciplíny v medzinárodnom meradle, ale sonduje aj situáciu v Nemecku a ponúka rez špecifikami kognitívnej literárnej vedy nemeckej proveniencie, ktorá sa začala etablovať koncom deväťdesiatych rokov 20. storočia, resp. v prvých rokoch 21. storočia, avšak dodnes môžeme sledovať chronický nedostatok kognitivisticky orientovanej literárnovednej praxe, ktorá by odhaľovala evolučné princípy ľudskej kognície na podklade formálnych, jazykových alebo látkových charakteristík literatúry, jej estetického pôsobenia a funkcií rôzneho druhu. Autorka však upozorňuje aj na aspekt popularity teórií ako tzv. *embodied cognition*.

Kognitívna literárna veda sa neodlišuje od iných teórií tým, že diferencuje medzi signálmi textu a čitateľským konštruktom, ako to konštatuje autorka s odvolaním sa na príslušné zdroje. Takéto vyjadrenie je nepresné a treba ho špecifikovať vzhľadom na literárno-vedné tradície nemeckého prostredia. Hermeneutika, fenomenológia, štrukturalizmus, konštruktivizmus a celá paleta iných smerov v rámci literárnej vedy uvažuje nad prepojením textu a čitateľa a konceptualizuje literatúru tak či onak ako druh komunikačného procesu. Čo je v kognitívnej literárnej vede iné, sú spôsoby argumentácie, rekurujúce na pridružené disciplíny. Autorka monografie sa preto právom usiluje formulovať odpoveď na otázku, aké podoby môže mať mentálny model fikčného sveta generovaný čitateľom a do akej miery presahuje hranice textu. Podobne postavená problematika sa nachádza o. i. vo fenomenologicko-štrukturalisticky ladených prácach Wolfganga Isera, priekopníka teórie estetického pôsobenia. Kognitívna literárna veda ale postupuje trochu diferencovanejšie a môže zaujímavým spôsobom rozvíjať koncept tzv. prázdneho miesta. Nájdeme prístupy sústreďujúce sa na čitateľa, ktoré sa zaoberajú vnímaním, porozumením, resp. kognitívnymi efektmi literatúry. Na druhej strane sa nachádzajú koncepty s ťažiskom na texte, kde sa skúmajú aspekty stvárnenia vnímania, kognície a emócií ako topoi alebo ako motívy literárnych diel. V prípade kontextovo orientovaných výskumov sa pertraktujú otázky kontextu produkcie a recepcie textov a do akej miery má historický výskum kognície význam pre prácu s literatúrou. Všetky tieto otázky a smery kognitívnej literárnej vedy vychádzajú z ústrednej hypotézy, že estetické formy odrážajú spôsoby funkcie mozgu a sú predisponované na to, aby kognitívne „rezonovali“. Estetické osobitosti artefaktov a kognícia čitateľa sa súčasne podieľajú na procese estetickej komunikácie. Kognícia predpokladá kultúru a podmieňuje ju zároveň. Do tohto kruhu vstupuje aspekt evolúcie a adaptívnej funkcie kognitívnych dispozícií, ktorý do disku-

sie prináša evolučno-teoretická literárna veda, o ktorú sa Sophia Wege vo svojej práci opiera. Kultúrne determinanty a biologické dispozície vo svojom vzájomnom prepojení predstavujú vysoko komplexnú výskumnú problematiku, a tu sa kognitívna a evolučno-teoretická literárna veda dobre dopĺňajú.

V tomto priestore sa pohybuje predložená monografia. Za vysoko hodnotnú považujem časť práce, ktorá predstavuje pokus o systematizáciu rôznych nástrojov a teorém z vyššie uvedených disciplín. Ide o mapovanie priestoru v tom najpozitívnejšom a najpotrebnejšom zmysle slova. Autorka diagnostikovaný nedostatok poňala ako výzvu a výsledok je, dá sa povedať, úctyhodný. Ďaleko presahuje limity známych propedeutík a tematík, pričom s rešpektom, ale nie nekriticky upozorňuje na pozitívne a menej pozitívne aspekty existujúcej odbornej literatúry. Autorkin návrh štruktúry priestoru, ktorý spriaha literatúru a kogníciu, sa dá neskromným spôsobom označiť ako teória kognitívnej literárnej vedy, ktorá je postavená na superteoretických paradigmách neurovedy a embodimentu (spomínanej embodied cognition).

Ďalšia časť práce nás informuje o možnostiach psychonaratológie a empirického výskumu čitateľa, jeho mentálnych konštruktov a kognitívnych efektov. Následne autorka konceptualizuje situáciu vzťahu čitateľ – text a izoluje päť komponentov na predmetný výskum.

Približne polovica práce je venovaná analýze literárnych textov a ich interpretáciám na podklade navrhnutých modelov a pojmového aparátu. Autorka ich nazýva „kognitívno-estetické interpretácie“ a sú výsledným efektom operacionalizácie kognitívnej teórie metafory a teórie mentálnych modelov. Sophia Wege kognitívne interpretuje estetické práce Friedricha Schillera, ďalej procesy vnímania postáv Schillerovej *Panny Orleánskej*. Obraznosť, priestorovosť a telesnosť predstavujú niektoré z kognitívnych kvalít pozorovaných na básňach Heinricha Heineho. V kapitole o Adalbertovi Stifterovi autorka analy-

zuje jeho najznámejšiu poviedku *Horský krištál* z aspektu tvorby mentálnych modelov. Okrem toho autorka skúma cognitive mental functioning postáv a rozprávača vzhľadom na kritérium „nespolahlivosti“. Záverečná kapitola analytickej časti monografie sa koncentruje na motivicko-tematickú a štruktúrnu prítomnosť schémy vertikality a schémy up/down v románe *Čarovný vrch* Thomasa Manna a jej podstatnú úlohu pri tvarovaní

postáv, ako aj pre celú výstavbu tohto diela.

Korpus analyzovaných diel nie je nemotivovaný. Sú v ňom zastúpené rozličné literárne druhy, texty netematizujú primárne aspekty vnímania a kognície. Prostriedky kognitívnej vedy, a to je intenciou daného výberu literárnych textov, by mali byť aplikovateľné univerzálne na všetky literárne druhy a žánre a na texty z rôznych literárnohistorických epoch.

Roman Mikuláš

PAVOL WINCZER: Literatúra v hľadani čitateľa.

20. roky: Karel Čapek, Ilja Erenburg.

Bratislava: Veda, 2013. 192 s. ISBN: 978-80-224-1330-5.

Posledná knižná práca polonistu a komparatistu Pavla Winczera (1935–2014) *Literatúra v hľadani čitateľa* predstavuje súbor niekoľkých autorových, zväčša už pred rokmi publikovaných, avšak teraz materiálovo i najnovšou výskumnou literatúrou doplnených, resp. prepracovaných štúdií na tému vzťahov spisovateľa k svojmu publiku. Os práce tvorí otázka, ako si literatúra v prvej polovici dvadsiateho storočia, teda v čase charakterizovanom pluralitou estetik a poetík a zvyšovaním nárokov na čitateľskú recepciu v dôsledku intelektualizácie viacerých avantgardných umeleckých smerov, ale i v dôsledku všeobecnej komunikačnej krízy, nachádza cestu k svojmu čitateľovi. Je to síce otázka v užšom zmysle literárnosociologická (či dokonca kultúrnohistorická), no autor na ňu odpovedá v súlade so svojím dlhoročným metodologicky dvojkoľajným záujmom tak o štrukturalistickú poetiku, ako aj o literárnu sociológiu, to znamená, že svoju literárnosociologicky položenú odpoveď dotuje obsahovo predovšetkým tematickou, štylistickou a poetickou analýzou konkrétnych literárnych diel. Tým ukázal, ako bola predstava alebo skôr obava o stratu čitateľa v rušnom medzivojnovom období v prípade českého prozaika Karla Čapka a ruského sovietskeho spisovateľa Ilju Erenburga (autor pod-

robnejšie opísal len tieto dve „kazuistiky“) kompenzovaná konkrétnymi literárnymi stratégiami, vedúcimi k zníženiu, resp. k modifikácii čitateľskorecepčných nárokov, avšak väčšinou s úsilím o zachovanie myšlienkovej úrovne a takisto integrity literárneho diela. Práca takto diskkrétne koriguje niektoré rozšírené kritické názory na populárne, prípadne intelektuálne populistické alebo politicky tendenčné polohy v tvorbe medzivojnových autorov, ktorých dielo zámerne prekračuje rámec autonómnosti literatúry a v rovine jazykovej i tematickej sa prispôsobuje tzv. bežnému čitateľovi, resp. pracuje s viacerými kódmi súčasne. (Na otázku – a tu vidím jeden zo zásadných problémov práce – ako presnejšie definovať tohto „bežného čitateľa“, však autor neodpovedá.)

Ak by sme ponechali bokom hodnotenie Winczerových konkrétnych literárnych analýz, ktoré vypovedajú o citlivosti autora, prístupujúceho celé desaťročia k literárnemu materiálu z poetologickej stránky, záslužnosť a podnetnosť jeho knihy spočíva predovšetkým v úsilí o prepojenie výskumnej tradície štrukturalisticky zameranej poetologickej analýzy s dobovým kultúrnym kontextom, v tomto prípade s výskumom čítajúcej internacionálnej verejnosti medzivojnového obdobia. V tomto prepojení vidím jednu z naj-

silnejších stránok autorovho uvažovania o spoločenskej relevancii literatúry, ale v neposlednom rade svedčí toto prepojenie aj o úsilí ešte raz a s veľkou naliehavosťou potvrdiť spoločenskú relevanciu samotnej literárnej vedy zoči-voči snahám o jej súčasnú spoločenskú marginalizáciu. Jedným z posledných impulzov kontextových štúdií, ktoré prof. Winczer do svojej knihy zapracoval, bola napokon rozsiahla štúdia viedenského romanistu a komparatistu Norberta Bachleitnera *Fiktive Nachrichten* (2012), prinášajúca striktné sociologický pohľad na interakciu literatúry a médiá novín v 19. storočí v Európe.

Práca profesora Winczera je však súčasne veľmi osobným vyznaním literárneho vedca, pôsobiaceho vyše pol storočia v slovenskej literárnej vede, ktoré podal na konci svojho života. Je to pokus o triezve situovanie vlastného vedeckého úsilia do súvislostí meniacej sa doby (od šesťdesiatych rokov 20. storočia) a do konkrétneho sociálneho prostredia, a tým zároveň aj svedectvo o nevyhnutnej spätosti humanitných vied s kultúrnym kontextom, v ktorom sa rozvíjajú. Autorove úvahy o vlastnej práci lektora začiatkom šesťde-

siatych rokov v bratislavskom vydavateľstve SVKL osvetľujú počiatky jeho záujmu o vzťahy medzi čítajúcou verejnosťou a literatúrou, ktorý bol pôvodne čisto praktický a až neskôr „prerástol“ do akademickej polohy. Tento praktický záujem u autora postupne vyústil do striktnejšie štruktúrovanejších a všeobecnejších úvah o motívoch čitateľa, siahajúceho po beletristike, pri ktorých sa už nebolo možné uspokojiť len s fenomenologickými vysvetleniami, aké ponúkala od šesťdesiatych rokov 20. storočia napr. kostnická literárno-recepčná škola, a bolo potrebné zahrnúť aj základné a univerzálne psychologické aspekty čítania (čítanie ako psychická kompenzácia a saturácia) – úprimnosť, s akou autor podčiarkuje okrem iného význam túžby po šťastí, istote a spravodlivosti, motivujúcej časť verejnosti k čítaniu (s. 21), je v prostredí domácej literárnej vedy nezvyčajná; skrýva v sebe, samozrejme, riziká výskumného amatizmu (autor nemá profesionálne psychologické školenie), ale k autorovej cti patrí, že odmieta zabúdať na najzákladnejšie antropologické otázky späté so vznikom a recepciou literatúry a umenia vôbec.

Adam Bžoch

ZOLTÁN SZÜTS: A világháló metaforái. Bevezetés az új média művészetébe.

Budapešť: Osiris, 2013. 232 s. ISBN 9789633899342

Maďarský literárny vedec Zoltán Szűts sa dlhodobo venuje problematike hypertextu a s ním súvisiacim okruhom tém, ako aj kultúrnej komunikácii a výskumu médií. V roku 2013 zosumarizoval poznatky v monografii *Metafory svetovej siete. Úvod do umenia nových médií*. Aj podnadpis uvádza, že ide o príručku, ktorá zrejme má oboznamovať so základnými pojmami a okolnosťami zložitej témy umenia v nových médiách. Sústreďuje sa v prvom rade na médium svetovej siete (World Wide Web).

V prvej časti knihy približuje štyri známe metafory siete (resp. internetu): 1. babylonskú

knížnicu, ktorej koncept pochádza z pera J. L. Borgesa (pôvodne ako metafora narácie postmoderny) a ktorý vďaka technickej deskripcii preslávil Vannevar Bush v článku *As We May Think* opisujúcom stroj Memex ako prostriedok skladovania všetkých informácií jedinca a ich následnom rýchlym (takpovediac intuitívnym) vyhľadávaní; 2. tzv. motýlí efekt alebo efekt motýlieho krídla a s ním úzko spojenú teóriu chaosu, vychádzajúcu z prírodných vied (meteorológie); 3. koncept šiestich stupňov odlúčenia (vzdialenosti), podľa ktorého každý človek je spojený s každým človekom prostredníctvom reťazca šiestich ľudí,

ktorí sa navzájom poznajú. Táto metafora zdôrazňuje jednu z najvýraznejších vlastností internetu – linkovateľnosť. Autor poukazuje na text maďarského prozaika F. Karinthyho, ktorý tento systém opísal ako prvý (teoreticky bol spracovaný neskôr); 4. teorému nekonečnej opice (infinite monkey theorem) ako metafory abstraktného vynálezu produkujúceho nekonečný rad znakov - opica udierajúca náhodne do klávesov písacieho stroja nekonečne dlhý čas takmer určite (matematický termín) napíše už existujúce dielo, ako napr. kompletne dielo Shakespeara. Tieto pomerne zložité koncepty sú v knihe opísané dosť obšírne, no zrozumiteľne, a pritom nie príliš zjednodušujúco (a to platí aj pre ďalšie časti textu) a otvárajú čitateľovi cestu k ďalším kapitolám. V nich autor sprevádza najskôr dejinami a vzápätí aj teóriami hypertextu od M. McLuhana cez Busha, Nelsona po T. Bernersa Leeho, predstavuje kľúčové diela či projekty od Gutenbergovej galaxie po Web 2.0.

Podstatná časť publikácie je venovaná hypertextu. Prechádza teoretické prístupy, podrobne skúma pokusy o definíciu z rôznorodých teoretických hľadísk aj o typológiu hypertextov (unilineárne, multilineárne, nelineárne, rizomatické). Hneď nato ich dopĺňa prehľadom hypertextových diel od prvých úspešných pokusov (*Afternoon, A Story*) po kolektívne hypertexty v prostredí Web 2.0 a blogy, potom sa vracia v dejinách k pseudo-hypertextom (napr. *Tristram Shandy* L. Sterna či Nabokovov *Bledý oheň*) a strojové básne.

Od estetických a technických aspektov hypertextového literárneho diela sa v kapitole Digitálna zmena paradigmy dostáva k viace-

rým čiastkovým problémom spojeným s recipientom. Medzi prvými je zmena spôsobu čítania textu na obrazovke (skenovanie, plytké čítanie, problematické čítanie rozsiahlych textov), ale veľký priestor dostáva napr. otázka autorských práv. Publikáciu uzatvára kapitola s názvom *Obraz v sieti. Vizuálne umenie nových médií*, v nej sa popri uchovávateľnosti, digitálnej simulácii, interpretačných stratégiách obrazových diel zaoberá v prvom rade pojmom augmentovaná realita. Od augmentovanej knihy smeruje pozornosť autora k interfejsom mobilných telefónov a ďalších technológií ako v súčasnosti k najfrekventovanejším miestam, kde sa recipient s augmentovanou realitou stretáva. Oproti ostatným kapitolám, ktoré majú sumarizačný charakter, tu sa ponúka skôr priestor na ďalšie uvažovanie o tejto širokej a zatiaľ veľmi málo reflektovanej oblasti.

Veľkou prednosťou knihy je jej prístupný jazyk, uvoľnené narábanie s terminológiou, ktorá podobne ako v slovenskom prostredí ešte nie je ustálená. Autor celkom nekonzervatívne prenáša do textu anglické termíny a voľne ich strieda s maďarskými výrazmi, ak sú prirodzené a nenarušajú výklad. Pedagogický talent využil aj na vhodné „dávkovanie“ informácií. Hoci sa na základe tu vypočítaných tém môže zdať, že ide o suché zoznamy, nie je to pravda, kniha je plná zaujímavých podrobností, odbočiek a úvah vychádzajúcich z autorovej kultúrnej (a historickej) rozhladenosti aj osobných skúseností, ktoré k danej téme pritiaľnu aj dovedty nezainteresovaného čitateľa.

Gabriela Magová

ANTON ELIÁŠ A KOLEKTÍV: Ruská literatúra 18. – 21. storočia.

Bratislava: VEDA, 2013. 239 s. ISBN 978-80-224-1344-2

Prekvapením minulých mesiacov bola pre vedeckú komunitu i širšiu verejnosť publikácia venovaná dejinám ruskej literatúry 18. až 21. storočia. Šesť rokov po vyjení monu-

mentálneho *Slovníka ruskej literatúry 11. – 20. storočia* ide o publikáciu, ktorá opätovne dokumentuje vysokú úroveň slovenskej rusistiky.

Recenzovaná monografia je výsledkom trojročného úsilia autorského kolektívu literárnych vedcov-rusistov z Katedry ruského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove a Ústavu svetovej literatúry SAV v Bratislave. Autorský kolektív, ktorý z prevažnej časti participoval aj na tvorbe *Slovníka ruskej literatúry 11. – 20. storočia*, sa rozhodol jednak nadviazať na to, čo už bolo urobené v *Slovníku*, a jednak „doplniť“ jeho materiál o také dimenzie literárnych dejín, ktoré slovníkový formát neumožňoval zahrnúť do obsahu daného kompendia. Preto sa v tejto monografii neopakuje charakteristika tvorby jednotlivých autorov v podobe samostatných medailónov či „portrétov“, ale v centre pozornosti autorského kolektívu stojí literárny proces, rekonštruovaný na pozadí spoločensko-historických udalostí a súvislostí kľúčových etáp vývoja ruskej literatúry 18. – 21. storočia. Fakt, že *Ruská literatúra 18. – 21. storočia* by mohla slúžiť aj ako vysokoškolská učebnica dejín ruskej literatúry s pomerne širokým využitím (rusistika, areálové štúdiá, kulturológia, umenoveda) a že by mohla ponúknuť relevantné informácie aj záujemcom z iných vekových i profesijných oblastí, determinoval tak obsah, ako i spôsob spracovania. Pre tento široko chápaný profil adresáta sa autorský kolektív zrejme rozhodol okrem iného aj preto, že monografia je nielen prvým pokusom o spracovanie slovenských dejín ruskej literatúry, ale aj jedným z prvých pokusov o syntetické uchopenie vývinovej trajektórie inonárodnej literatúry v slovenskej literárnovednej tradícii. Literárnohistorický materiál je v zásade spracovaný tak, aby viedol čitateľa od stručnej rekapitulácie historicko-kultúrneho kontextu jednotlivých období cez prezentáciu špecifických črt literárneho života a diania k deskripcii a interpretácii vývoja literárnych druhov a žánrov, ktorú ilustrujú aj výberové náčrty umeleckých špecifik kľúčových diel kľúčových autorov danej doby.

Z pomerov na sklonku Sovietskeho zväzu vstúpila sovietska literatúra do novej epochy.

Po zmene zriadenia stratila exkluzívne postavenie v spoločnosti. Nezmenila sa len literatúra, zmenili sa podmienky jej produkcie a recepcie. V tejto súvislosti vystupujú do popredia dejinných trendov nové prvky. Kánon etablovaný v ZSSR podstupuje dôkladnú revíziu. Prúdenia, autori a diela, zbavené politicko-ideologických legitimizačných funkcií, sa stávajú objektom nových interpretácií.

Recenzovaná kniha plne zohľadňuje tento vývin. So zreteľným akcentom na 20. storočie zachytáva kniha literárny vývin od začiatku 18. storočia, „zlatý vek“ epochy Puškina a nastupujúci rozkvet veľkých románov 19. storočia, „strieborný vek“ ruskej moderny, epochu „klasickej sovietskej literatúry“ v období stalinizmu i literatúru po Stalinovej smrti v roku 1953, literatúru v rozpadajúcom sa sovietskom systéme až po postsovietsku epochu.

Je dôležité, že dejiny autorov, diel a žánrov sa uchopujú v kontexte súvekých kultúrnych, ideovo-historických a mediálnych súvislostí.

Dôležitým aspektom vývoja ruskej literatúry bol jej tesný zväzok so (západnou) Európou, takže v knihe zaujíma dôležité miesto problematika umeleckého prekladu a recepcie inonárodných literatúr. Motivicky a metodicky možno pokladať štúdiu *Stručný náčrt dejín ruskej literatúry 11. – 20. storočia* (Eliáš, Kovačičová, Kusá) zo *Slovníka* za predtaktie recenzovanej publikácie. Hoci stať z roku 2007 berie do úvahy aj stredoveké obdobie 11. – 17. storočia, názory formulované o koncipovaní dejín literatúry možno zovšeobecniť i na recenzovanú prácu.

Keby som mal pre porovnanie stručne načrtnúť situáciu v oblasti rusistiky v Nemecku, v súčasnosti tam dominujú literárnohistorické práce trojice bádateľov, známych i na Slovensku. Klaus Städtke nedávno vydal s kolektívom spoluautorov *Russische Literaturgeschichte* vo vydavateľstve Metzler Verlag. Časový záber diela siaha od počiatkov do súčasnosti ruskej kultúry a literatúry.

Reinhard Lauer napísal na sklonku minulého storočia prvé vydanie svojej práce *Geschichte der russischen Literatur. Von 1700 bis zur Gegenwart*, ktoré v roku 2009 revidoval

a rozšíril. Na vyše tisíc stranách Lauer kombinuje dejiny žánrov s výkladom literárno-historického procesu, pričom jasne akcentuje najvýznamnejších autorov a podrobne charakterizuje ich dielo.

Tretí z trojice nemeckých rusistov Bodo Zelinsky si zvolil metódu výskumu dejín ruskej literatúry z hľadiska vývinu hlavných literárnych druhov. Ako editor a spoluautor vydal štyri zväzky interpretácií (lyrika, román, dráma, poviedka), ktoré postupne vychádzali od roku 2002 do roku 2014. Vytvorením akéhosi kánonu v každom literárnom druhu a podrobným interpretačným prístupom dospel k monumentálnej panoráme vývoja ruskej literatúry. V lyrike postupuje od Lomonosova k Jelene Švarcovej a Oľge Sedakovej, v románe od Puškinovho *Eugena Onegina* k *Románu* Vladimíra Sorokina. S podobným prístupom sa stretávame vo zväzkoch venovaných dráme a poviedke. Súčasťou každého zo zväzkov je obsiahla štúdia o vývine toho-ktorého žánru.

Uvedení nemeckí bádatelia nadväzujú v mnohom na monumentálne dielo Wolfganga Kasacka *Lexikon der russischen Literatur des 20. Jahrhunderts* (Lexikón ruskej literatúry 20. storočia). Dodám, že Kasackovo dielo vyšlo vo viacerých revidovaných vydaniach a v prekladoch do viacerých jazykov.

Ak sa vrátim k recenzovanej publikácii, jej autori koncipovali svoje dejiny s vedomím, že podrobnejšie informácie o protagonistoch a významných dielach ruskej literatúry čitateľ nájde v *Slovníku* – tým sa im uvoľnili ruky a priestor na detailnejšie vykreslenie vývinových peripetií ruskej literatúry v uvedenom období, na to, aby systematicky uchopovali medziliterárne súvislosti ruskej literatúry, a na druhej strane – vo vzťahu ku kontextu slovenskej kultúry, aby čo i v náznakoch zohľadnili slovenskú recepciu ruskej literatúry na pozadí dvoch storočí.

Postup kolektívu autorov celkovo charakterizuje úsilie o objektívnosť, nezaujatý prístup, ani v práci nenachádzame čiernebiele videnie. Skôr je evidentný rešpekt autorov voči materiálu, úsilie písať *sine ira et*

studio, na druhej strane však schopnosť nájsť kritický podtón všade tam, kde je to potrebné.

K charakteristike práce patrí fakt, že Anton Eliáš, Mária Kusá, Soňa Pašteková a iní skúsení bádatelia v práci syntetizujú predchádzajúce postupy a úsilia. Na druhej strane stoja mladší kolegovia, ktorí hľadajú vlastné smerovanie. Pre obe skupiny je príznačná dôkladná znalosť predmetu výskumu a schopnosť kriticky nadväzovať na doterajšie výsledky výskumu v domácom i medzinárodnom kontexte.

Ide o jedinú publikáciu takéhoto záberu na slovenskom knižnom trhu. Vedúci autorského kolektívu Anton Eliáš a jeho renomovaný tím (Mária Kusá, Valerij Kupka, Lubor Matejko, Soňa Pašteková, Andrea Haburová, Zuzana Lorková, Katarína Mäsiarová, Ivan Posokhin) sa usilovali zobrazit ruskú literatúru bez ideologických predsudkov a klišé. Vznikol systematický obraz ruskej literatúry od 18. storočia až do začiatku nášho storočia napísaný zo súčasnej perspektívy. Autori sú odborníkmi na nimi spracovanú epochu. Hoci každý z nich má odlišný štýl a vecný prístup, dominuje úsilie o jednotne koncipovaný obraz ruskej literatúry od 18. storočia do súčasnosti. Publikáciu dopĺňa podrobná bibliografia, menný register, ako aj užitočná, dômyselne zostavená chronologická tabuľka. V nej čitateľ nájde užitočné informácie o spoločensko-historickom a kultúrno-politickom kontexte tak Ruska, ako aj Slovenska, strednej a západnej Európy.

Anton Eliáš napísal podstatnú časť textu o ruskej literatúre 19. storočia. Toto obdobie vyznačujúce sa turbulentným nástupom národného a kultúrneho povedomia viedlo k zápasu o podobu ruskej literatúry a literárneho jazyka. Ako uvádza Anton Eliáš, ruská kultúra absorbovala takmer paralelne podnety z nemeckej klasickej estetiky, ktorá v závere 18. storočia prenikala do Ruska: „Je zrejme, že ruská literatúra sa zmocňovala európskeho kultúrneho odkazu v zrýchlenom tempe a ťažila okrem iného aj z možností súčasnej komparácie a konfrontácie poetologických, tematických i filozoficko-estetických

východísk klasicizmu, sentimentalizmu a romantizmu“ (s. 60).

Eliášovo komentovanie smerovania ruskej poézie k „zlatému veku“, procesu hľadania nových tém a žánrov, či jeho úvahy o prekonávaní klasicistickej normatívnosti v dráme sa vyznačujú dôkladnou znalosťou materiálu. Príznačné pre Eliášov prístup je komparatívne uvažovanie o vývoji slovenskej literatúry v uvedenom období (napr. na s. 63 a 66), ako aj ilustratívne výhľady na ekonomický a politický vývoj Ruska. Ako jeden z pozoruhodných faktov Eliáš spomína, že Rusko malo prvú železničnú trať už v roku 1837 (z Cárskoho Sela do Peterburgu) a v roku 1851 bola uvedená do prevádzky trať spájajúca Peterburg s Moskvou, čo bolo na vtedajšie technické prostriedky obdivuhodné.

V glosovaní slovenských súvislostí pokračuje K. Mäsiarová, keď v kapitole venovanej transformácii románu na prelome sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 19. storočia spomína rezonovanie Tolstého filozofie na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia. V súvislosti s Albertom Škarvanom uvádza Mäsiarová málo známy fakt, že v roku 1900 vyšiel v Žiline úplný necenzurovaný preklad Tolstého románu *Vzkriesenie*: niektoré kapitoly A. Škarvan prekladal priamo z rukopisu ešte pred jeho zverejnením v Rusku“ (s. 107).

Kapitolu venovanú literatúre 20. až 21. storočia spracovala päťica autorov: Soňa Pašteková, Mária Kusá, Valerij Kupko, Zuzana Lorková a Ivan Posokhin. Táto kapitola je rozsahom najväčšia, avšak spracovaním pomerne heterogénna. Spolupracovali na nej renomovaní, zrelí znalci ruskej literatúry s ambicióznymi mladými adeptmi literárnej vedy. V úvahách o literárnom procese na prahu nového tisícročia tak nachádzame popri vecných analýzach pasáže obsahujúce desiatky mien bez hierarchizujúceho či hodnotiaceho zatriedenia.

S. Pašteková, ktorá sa špecializuje na modernu či „strieborný vek“ ruskej literatúry, aplikovala svoje bádateľské poznatky na poetiku ruskej moderny, dominanciu symbolizmu, ale venuje sa aj neoromantizmu a neore-

alizmu. Závažné informácie prináša okrem iného v úvahách o konci moderny a avantgardy, keď vidí súvislosť medzi historickými podmienkami po revolúcii 1917 a zánikom avantgardných hnutí: „Vývinové smerovanie ruskej literatúry k moderným formám európskeho umenia bolo pod tlakom kultúrnej politiky štátu už od druhej polovice dvadsiatych rokov násilne prerušené“ (s. 142).

Osobitne treba vyzdvihnúť charakteristiky Márie Kusej v podkapitolách venovaných stalinizmu v literatúre a pojmu socialistického realizmu, keď uvádza, že niektorí spisovatelia odmietli vyjadriť vernosť strane a režimu: „Časť spisovateľskej obce... si v ďalšom zvolila de facto publikačné odmlčanie“, resp. sa venovali prekladu ako B. Pasternak a A. Achmatovová. (s. 147). Ako osobitne tragické vyzdvihuje M. Kusá osudy A. Vesiolého a I. Babeľa, ktorí sa napriek svojim prorevolučným aktivitám stali obeťami stalinských represii – A. Vesiolyj v roku 1939 a I. Babel v roku 1941 (s. 148).

M. Kusá v závere kapitoly stručne, no výstižne charakterizuje literárnu situáciu v čase tzv. politickej normalizácie, keď sa socialistický realizmus ako dominantná literárna metóda transformoval do iných podôb a postupne začal strácať nadradené postavenie: „Príznačnou črtou obdobia je aj ďalšia postupná evolúcia národných literatúr neruských republík ZSSR, ktorých vrcholné diela zarezonovali nielen doma, ale aj v zahraničí“ (s. 158).

Čo mi v tejto kvalitnej publikácii chýba? Možno by si väčšiu pozornosť zaslúžilo konštituovanie národných literatúr iných národov žijúcich v Rusku, resp. ZSSR, najmä pokiaľ ide o autorov dvojazyčných. Ako skandinavisti mi chýba čo i letmé glosovanie ruského literárneho a kultúrneho života vo Fínsku. Fínsko ako súčasť ruského impéria poskytuje bohatý materiál na medziliterárne iskrenie. Helsinki ako hlavné mesto Fínskeho veľkokniežactva boli od roku 1828 sídlom univerzity, a teda aj jedným z významných centier kultúry. To sa mohlo prejaviť sprostredkovaním impulzov severských literatúr.

Milan Žitný